

Méliusz József hetvenéves

Kimondjuk a nevét, hozzáteszünk néhány évszámot — van-e jobb alkalom erre, mint egy születésnap? —, s máris köréje s körénk telepedik a történelem. Az irodalom, ahogy Méliusz József műveli, történelmi szerep, pótolhatatlan funkció betöltése. Külön kiváltsága a *Korunk*nak, hogy a hetvenéves íróat köszöntve, a maga történetével vethessen számot, tevékenységét elemezze, feladataira emlékeztesse önmagát. Méliusz József személyében azt a nemzetiségi kultúránk korszakait összekötő elvi folytonosságot ismerjük el örökség és célkitűzés eligazító értékeként, amelyre a legbüszkébbek lehetünk. Életműve szellemi javainkat gyarapítja, s példásan egyesíti a forradalmi világnézet következetességét a legkorszerűbb formakultúra vívmányaival, a valósággal számoló nemzetiségi sorsvállalást a világra nyitott fogékonysággal: otthonosságot valósít meg a közös hazában és az emberi célok egyetemes világában. Hirdeti és bizonyítja, hogy a kettő egy és elválaszthatatlan.

KORUNK

EGYED PÉTER

„És mikoron körülnézék,
íme, a kor vala egyedüli kortársam“

A *Város a ködben* zárófejezete *Az utolsó vacsora* címet viseli, Méliusz József gyermek-egója a grandiózus cím ellenére pátosz nélkül, némi szorongással vesz búcsút a Monarchiától. *Az utolsó vacsora*ban nem az történik, amit a nagy történelmi korszakváltást ábrázoló regények hasonló végfejezetekben felmutatni szoktak, mint ahogy például Lampedusa teszi *A párdub*ban: a báli jelenetben egy osztály minden bűne hiperbolikussá lesz, ugyanakkor minden erénye karikatúra, az utolsó nagy arisztokrata-szimbólum, Don Fabrizio meghal, és kitömött kutyáját kihajítják az ablakon... Nem, itt egy szó sem esik a morális végélja felé nyílegyenesen száguldó történelemről, a Nyevszkij Proszpektet nem veri fel a felismert igazságok optimista végszáva. A gyermek szorongását igazolandó később Méliusz ezt kérdezi: „Mert micsoda hát a történelem?“ Az 1943-as válasz: „Egy megdöntött úri uralom nyomában új úri uralom. Csak a Hivatal nyelve változott, a konkvisztádorság nem, nem az osztály és politika, amely a háború konkvisztádoraival egyhamar kiegyezett.“ Milyen is ez a történelem, milyen a kelet-európai történelem? — kérdezi Méliusz szinte minden írásában, és tudjuk, hogy a lényegfelmutatás ebben az esetben nem egyszerűen elvont történetfilozófiai kérdés; ha tudnánk, hogy mi ennek a történelemnek a lényege, akkor megmagyarázhatóvá válnának a különben érthetetlen sors- és jellemváltozások, a folyamatból dráma lenne, és a történelmi korszakváltásokból tragédia, e válasz — némiképpen a „német nyomorúság“ marxista magyarázatának a mintájára — a sors- és élményközösség egész tudatát hozhatná létre, mint a katarzis, mint a nagy dráma, mint a nagy tragédia. Ezért Méliusz állandóan általánosít, legfőbb értékvalasztásának megfelelően, autentikusnak ő ugyanis a plebejus történelmet tekint, követhetőnek pedig a ráció szimbolikus történelmi folytonosságát is megvalósító kultúrtörténetet. Mindezekért a történelem az önazonosság kategorikus imperativusaként tűnik fel, mint kellés, mint szükségszerű, és nem mindig szükségszerű pusztulás, mint lehetőség arra, hogy a történelem népi és a rációé legyen. Az alternatíva rettenetes: a történelemnélküliség. Ennek prototípusai a keleti társadalmak (ázsiai termelési mód és despotia között), a politikai hatalom „felhőregióiban“ zajló történelemmel. Küzdeni kell a történelemért: „A történelem mindig elseperte önmagát, végül is emlékezet nélkül maradt. Ez az emlékezhethiányunk az, hogy úgy érezzük: nincsen történelmünk, az új konkvisztádorok legerősebb szövetségese ellenünk.“ Méliusz 1943-ban aktuális stratégiát fogalmaz: „... a valóságban maga az élet kegyetlensége, a történelem embertelen és talán felmagasztosító fordulatai viszik majd el népünket és a nemzetet

ebből a háborúból a »főiskolához«, egy igazi demokratikus érettséghez, ahhoz a gondolathoz, hogy sorsát a nép maga cselekvő politikában intézze.“ A francia forradalom népszuverenitás-elve lebeg itt Méliusz előtt, nem merül fel az éppen kelet-európai tapasztalat alapján Eötvös által megfogalmazott szörnyű kétely: vajon elégséges-e a népfenség, vajon ez automatikusan biztosítja-e a nép szabadságát is? Erre a kérdésre is van válasz, elsősorban a regények regényei válaszolnak, a regények arról, hogyan a kéziratok szatellitpályán vándoroltak két olyan pólus között, amely a történelem megkettőződése révén jött létre. Ebben a megkettőződésben, amelyre az alternatívák strukturális-kizáró viszonya jellemző, a klasszikus értelemben vett, egyenlőséggel és lezárttsággal jellemezhető sorsú individuum nem létezhet, sorsmozzanatai óriási történelmi cezúrákon át alakulnak. De mivel csak illúziói szűnnek meg, eszményei pedig megmaradnak („Mi máig álljuk a régi erkölcsi szövetséget. Tehetnénk-e egyebet, barátaim, Kassiopeia sugaraival a fejünk búbján és a történelem paraszával meg üvegcserepeivel meztelen talpunk alatt?“), az individuum és a jellem találkozása egy sorsmozzanatban gyakran a pusztulás. A túlélők pedig, akikbe a történelem beoltja halottaikat, úgy tesznek, mint Méliusz regényeiben és emlékirataiban, sorsmozzanataik egyesítésében keresik a karakternek megfelelő történelmi alternatívát. Azért, hogy mások ne járhassanak úgy, mint ők, akik mikor körülnéztek, azt kellett látniuk: a kor egyedüli kortársuk. (Az idézetek forrásai: Méliusz József: *Sors és jelkép avagy egy erdélyi utazás regénye ezerkilencszáznegyvenháromban tizenkét fejezetben elbeszélve*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1975. 29., 30., 30., 144. és *Kávéház nélkül*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1977. 327.)

ION VLAD

A Sors és jelkép — románul

Ennek az esztendőnek az elején Méliusz József betölti hetvenedik életévét. Miután román tolmácsolásban olvashattam az Időben és az Erdélynek nevezett Térben tett „utazását“, megbizonyosodtam róla, hogy a román olvasó az íróval való leghitelesebb találkozás, a közvetlen, szenvedélyes és őszinte vallomás élményében részesül. Megismerkedhetett már előbb Méliusz költeményeivel és prózájából a lefordított *Város a ködben* című regényével, amelyben a memória mint az elbeszélés serkentője működik, az Elbeszélő pedig egyben résztvevő is, helyzete és magatartása igen közel áll a most úti emlékezősként bemutatott napló — vagy talán inkább önvallomás szerzőjéhez, aki úgy folytat párbeszédet az emberekkel, hogy közben szakadatlanul a Történelem árnyaival viaskodik: ők a könyvbe foglalt monológ tanúi.

Az író számos tapasztalatot rejtett el érzelmi archívumában; megfordult Európa metropolisaiban, Párizsban, Berlinben, Londonban, találkozott írókkal, a magyar irodalom és a számára hozzáférhető irodalmak jeles személyiségeivel, s ezek a találkozások reflexiókra készítették a kultúráról, az alkotás valóságos, vagyis a két világháború közötti Európa történelmének kusza jeleivel szembesített dimenzióiról. Később, mint a fasizmus elleni küzdelemben elkötelezett értelmiségi, aki maga is üldözöttje a náciizmus ideológiai és politikai fertőzeteinek, amely fölött, a hitleri Németország által vérbe borított évtizedek nagy szellemihez hasonlóan, megfellebbezhetetlen ítéletet mondott, Méliusz József hű maradt Erdély egyedülálló, összetéveszthetetlen világához, ahhoz az irodalomhoz, amelyet romániai írótszásai olyan folyóiratok szellemi védnöksége alatt műveltek és alakítottak, mint az *Erdélyi Heli-kon*, főként pedig a Gaál Gábor nevével elválaszthatatlan kolozsvári *Korunk*. A temesvári származású író szülővárosában megfigyelhette az elaggott birodalom hanyatlásának jeleit; ebben a térségben a Történelem értette meg vele feladatát, azt, hogy hivatásának kerete a mind átfogóbb körű, egyre szorosabb összefogás a román írókkal. Valójában arról volt szó, hogy a történelmet a románság és a századok alakulását vele együtt átélő nemzetiségek közös sorsaként értelmezze, s megírja az áldozatok és reményések krónikáját, amelyből nem maradhatnak ki a népek közeledése és összetartása iránt ellenséges Hatalom által elködösített pillanatok sem. Sajátos hangulatú emlékiratában Méliusz olyan jelképek felmutatására vállalkozott tehát, amelyek ezt a közös Sorsot, az időben és térben közös múltat fejezik ki a maguk történelmi teljességében, vagyis magukba foglalva a Románia felszabadu-